

**HALİKARNAS BALIKÇISI'NIN AGANTA BURİNA BURİNATA
ROMANINI EKOLEŞTİREL BAKIŞLA OKUMAK*****Ece SAATÇIOĞLU¹****ÖZ**

Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), Ege ve Akdeniz bölgelerinin bitki örtüsünü, iklimini, doğasını, denizini, deniz kıyısında ve hatta denizde yaşayan insanların anlatan bir öykü, roman, anı ve deneme yazarı olarak bilinmektedir. Bu çalışmada, Halikarnas Balıkçısı'nın Aganta Burina Burinata başlıklı romanı ekoeleştirel bir bakışla incelenmekte ve yazarın insan-doğa ilişkisini nasıl betimlediği, doğanın bireyin kimliğini nasıl biçimlendirdiği ve yeniden yapılandığı irdelenmektedir. Ekoeleştiri, kısaca, doğa, çevre, dil ve edebiyat ilişkilerini, insan kültürlerinin doğayla olan bağlantısını, doğa ve insan ilişkisini, kültür ve doğanın etkileşimini pek çok açıdan inceleyen disiplinlerarası bir eleştiri kuramıdır. Halikarnas Balıkçısı, Aganta Burina Burinata başlıklı romanında, diğer pek çok eserinde olduğu gibi, ekosistemi, bitki örtüsünü, hayvanları, insanları, meteorolojiyi, coğrafi yapıları, doğal güzellikleri, hepsinin kendilerine özgü, birbirlerini şekillendiren ve etkileyen kültürlerini, ekonomik ve toplumsal sorunları bir bütün olarak aktarır. Yazar, bu romanda, toprağa bağımlı insanların sömürü düzenindeki yaşamlarını eleştirerek, doğayla bütünleşmek için, sınıfsal eşitlemenin gerçekleştiği deniz yaşamını önerir.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Halikarnas Balıkçısı, Aganta Burina Burinata, doğa ve insan ilişkisi, edebiyatta deniz.

**AN ECOCRITICAL READING OF THE FISHERMAN OF
HALICARNASSUS'S NOVEL AGANTA BURINA BURINATA****ABSTRACT**

The Fisherman of Halicarnassus (Cevat Şakir Kabaağaçlı) is known as a short story, novel, memoir and essay author who writes about the flora, climate and nature of the Aegean and the Mediterranean regions and the inhabitants who live on the shore and even on the sea. This study, from an ecocritical stance, scrutinizes the novel titled Aganta Burina Burinata to

---

* Bu çalışma, 31 Ekim-02 Kasım 2013 tarihlerinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi tarafından düzenlenen Ulusal Halikarnas Balıkçısı Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında yer almış çalışmanın geliştirilerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

¹ Dr., Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, ece_s@hotmail.com.

---

reveal how the writer depicts human-nature relationship and the way(s) nature shapes and reconstructs human identity. Ecocriticism is an interdisciplinary critical approach which mainly studies the relationships among nature and its surroundings, language and literature, analyzes the ties between human culture and environment, and explores human and nature attachments as well as culture and environment interactions. *The Fisherman of Halicarnassus*, in his *Aganta Burina Burinata*, just like in many of his works reflects both the uniqueness and the interrelatedness of the ecosystem, flora, humans, nonhumans, meteorology, geographical structures, natural beauties, cultures, economic and social conflicts of the regions from a holistic standpoint. In this novel, the author criticizes the lifestyle of those who exploit the land, and in order to unite with nature he promotes life on sea for it makes social equalization possible.

Keywords: *Ecocriticism, The Fisherman of Halicarnassus, Aganta Burina Burinata, nature and human relationship, sea in literature.*

1. Giriş

Edebiyatçı kimliğiyle Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), Ege ve Akdeniz bölgelerinin bitki örtüsünü, iklimini, doğasını, denizini, deniz kıyısında ve hatta denizde yaşayan insanlarını anlatan bir öykü, roman, anı ve deneme yazarı olarak bilinmektedir. Kabaağaçlı, “Ege ve Akdeniz kıyılarımızın, ekmeğini çekişe dövüşe² denizden çıkaran yoksul ama namuslu insanların yaşam serüvenini, bu bölgelerin taşı toprağı, ormanı dağı, mitolojisi efsanesiyle birlikte, şiirsel bir anlatımın bütün sıcaklığında coşta taşa edebiyatımıza mal eden ilk ve tek sanatçıdır” (Günyol, 1999: 153).

Kabaağaçlı, Türkiye’nin “kâşif” aydınının en zengin ve en özgün örneğidir (Belge, 1998: 275). İlginçtir ki, 1920’li yıllarda bir sürgün olan Kabaağaçlı, genelde bu durumla özdeşleşen toplumdan uzaklaşma, yersizlik ve yabancılaşma gibi duyguları altüst ederek, geçmişten beri ait olmadığı, yeni ve yabancı bir yeri kısa sürede keşfederek, benimseyerek, hatta sahiplenerek, kendini yeniden özgür bir birey olarak tanımlayabilmiştir. Bodrum’un antik çağdaki ismine öykünerek kendisine “Halikarnas Balıkçısı” diyerek yeni yaşam tarzını yansıtır bir mahlas seçmiştir. Bu yeni kimliğiyle ürettiği gerek kurgu dıőı gerekse kurgusal metinlerinde, Bodrum’daki yaşam tarzını, Bodrum’un tarihi ve doğal dokusunu yansıtmış, gerek kendisinin gerekse edebi karakterlerinin kimliklerinin bulunulan, çalışılan, kısaca yaşanan mekâna göre nasıl şekillendiğini, nasıl değişim ve dönüşüm gösterdiğini anlatmıştır.

---

² Yazım hatası orijinalinde vardır, doğrusu “dövüşe” olmalıdır.

Halikarnas Balıkçısı'nın doğayla kurduğu özel yakınlık pek çok önemli yazar, düşünür ve eleştirmen tarafından dile getirilmiştir³. Örneğin, Azra Erhat'a göre, "doğa ve insanla yeni bir ilişki kurmayı başarmış" olan Halikarnas Balıkçısı'nın sağladığı çevre bilinci ve yarattığı farkındalık, edebi eserlerinde kurguladığı karakterler ve mekânlar yoluyla yansıtıldığı gibi, kurgusal olmayan metinlerinde de görülmektedir. Türk Edebiyatının önemli yazarlarından Yaşar Kemal'in belirttiği gibi, Halikarnas Balıkçısı'ndan önce edebiyatımızda "yaşayan doğa yoktu. . . . O, doğanın bir parçası gibiydi. Bizim edebiyatımıza sağlıklı, gördüğümüz, güzel olan doğayı getirdi. . . . Balıkçıyı okurken insan doğayla bütünleşmiş, doğanın güzelliğinde atan bir yürek bulur." Melih Cevdet Anday ise "içten, sesi sağduyudan gelen bir anlatım biçimi içinde, doğasal bir karmaşada, doğanın şaşmaz düzeni kapsar, kuşaklar tüm yapıtını" der.

Halikarnas Balıkçısı, doğal ve günlük dili yansıtan bir anlatım biçimine sahiptir. Yazar, edebi metinlerinde de günlük yaşamdaki doğal dili kullanır, edebi bir dil yaratma kaygısı taşımaz çünkü "dile değil yaşamaya değer ver[ir], yaşamı bire bir aktarma çabası içinde[dir]" (Demirdağ, 2012: 234). Onun üslubu, eserlerinin geçtiği Ege ve Akdeniz bölgelerinin doğal güzellikleri gibi zengindir. "Büyük bir tutkuyla bağlandığı doğayı sözcüklerle kâğıtta canlandırabilmiş" olan yazar, metinlerinde kullandığı dil ile yaşam arasında bir bağ kurar (İleri, 2001: 220). "Yazdıklarının konuşma diline yakınlığı, yazmayı ayrı bir dil olarak almayı, dile yaslanmayı, anlatıyı önemsememesi hep yaşama ters düşmek istemeyişinden gelir" (Berk, 1981: 592). Halikarnas Balıkçısı, "Anadolu kültür mozaiğinin birçok özelliğini içinde barındıran" (Cihan, 2013: 96) yapıtlar üretir çünkü onun anlattığı; kendinin de yakından tanıdığı, "[o]lağanüstü yanları ağır basan, görmüş geçirmiş, anlatacak şeyleri olan . . . [ve konuştuklarında] genellikle eski ile yeni arasında bağlar [kuran] . . . en eskiyle coşkulanarak masalla gerçeği bütünleştirmeye [çalışan]" Anadolu insanlarıdır (Kurdakul, 1987: 327).

Halikarnas Balıkçısı, böylesi insanları hem masalsı hem de gerçekçi bir üslupla anlattığı "ilk ve en güzel romanı olan" *Aganta Burina Burinata*'da, deniz-insan ilişkisi ile toprak-insan ilişkisini

³ Halikarnas Balıkçısı hakkında pek çok yazar, düşünür ve eleştirmen görüş bildirmişlerdir. Bu görüşlerin pek çoğunun kaynakçası bilinmemektedir ancak Halikarnas Balıkçısı üzerine internette kaynak araştırması yapıldığında sık sık karşılaşılır; bu görüşleri de içeren böylesi detaylı bir internet sitesi için bkz: http://dipnotkitap.net/OYKU_ve_NOVELLA/Halikarnas.htm#HAKKINDA
SÖYLENİLENLER

---

karşılaştırır (Günyol, 1999: 155). Yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi bunda da deniz anlatının merkezindedir; Halikarnas Balıkçısı, bütünsel ve eşitleyici bir ortam olduğu için deniz üzerindeki yaşamı öne çıkarırken, hiyerarşik ve bölünmüş bir ortam olduğu için toprağa bağımlı yaşamı yerer.

2. Araştırmanın Amacı

Ekoeleştiri, ekolojik eleştiri ya da çevreci eleştiri, kısaca, doğa, çevre, dil ve edebiyat ilişkilerini, insan kültürlerinin doğayla olan bağlantısını, doğa ve insan ilişkisini, kültür ve doğanın etkileşimini pek çok açıdan inceleyen disiplinlerarası bir eleştiri akımıdır. Halikarnas Balıkçısı'nın⁴, “doğaya karşı duyarlı bakışı ve eserlerinde izi sürülebilen çevreci kimliği, metinlerini çevreci eleştiri kuramından yola çıkarak okumaya olanaklı kılar” (Küçükler Kuşçu, 2014: 53). Bu çalışmada, Halikarnas Balıkçısı'nın *Aganta Burina Burinata* başlıklı romanı ekoeleştirel bir bakışla incelenmekte ve yazarın insan-doğa ilişkisini nasıl betimlediği, doğanın bireyin kimliğini nasıl biçimlendirdiği ve yeniden yapılandığı irdelenmektedir.

3. Yöntem

Ekoeleştiri, insanoğlunun benmerkezci tutumu sonucunda yaptığı doğa tahribatına karşı çevre bilincinin ve “çevrecilik” denilen toplumsal hareketin gelişmesi sonucunda, 1960'lı yıllarda temelleri atılmış yeni, disiplinlerarası, çoksesli ve çok yönlü bir edebi eleştiri kuramıdır. Bu terim, ilk kez 1978'de, “Edebiyat ve Ekoloji” (“Literature and Ecology”) başlıklı makalesinde William Rueckert tarafından “ekolojinin prensiplerinin edebiyata uyarlanması” şeklinde tanımlanmıştır (1996: 107). 1992'de ASLE (Association for the Study of Literature and Environment) olarak bilinen Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneğinin kurulmasıyla ve akabinde 1993'te *ISLE (Interdisciplinary Studies in Literature and Environment)* olarak bilinen *Disiplinlerarası Edebiyat ve Çevre Çalışmaları* adlı akademik derginin yayınlanmaya başlamasıyla kurumsallaşarak yaygınlaşmış, üniversitelerin anabilim dalları ve öğretim programları arasında da

---

⁴ Türk Edebiyatına olan katkıları dışında, “tarih bilinci ve mitoloji merakıyla sivrilen, bunların da ötesinde, gelmiş geçmişle Anadolu'nun kültür kaynakları üstüne eğilen, gerçek bir düşünür, yurtsever bir düşünür” (Günyol, 1999: 155) olan Halikarnas Balıkçısı'nın başlattığı Mavi Yolculuk denilen kültürel turun felsefesi de ekoeleştirel bir bakış açısıyla yorumlanabilir çünkü Günyol'un açıkladığı gibi bu turun felsefesi “doğadan kopan insanı doğayla yeniden sarmaş dolaş duruma getirmek ve doğal güzellikler içinde coğrafyayı, tarihi, kültür hazineleriyle birlikte özümsemektir[r]” (Günyol, 1994: 118).

yer alarak bir anlamda resmen geçerliliğini kazanmıştır. Ekoeleştirin tarihçesi yaklaşık olarak son kırk yıla dayansa da yaygınlık kazanması, 1996'da yayınlanan ve alanın ilk makalelerini içererek günümüzde temel kaynak kitap olarak gösterilen *The Ecocriticism Reader (Ekoeleştiri Derlemesi)* başlıklı kitaptaki Cheryll Glotfelty'nin tanımı sayesinde; ona göre ekoeleştiri, "edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi"dir. İlk ekoeleştiri uygulama örnekleri, "Henry David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold, Edward Abbey, Wendel Berry, Annie Dillard, Barry Lopez, Terry Tempest Williams gibi" Amerikan düşünürlerinin ve doğa yazarlarının eserleri hakkındadır (Oppermann, 2009: 2). Her ne kadar ilk uygulamalar Amerikan edebiyatı odaklı olsa da zaman içinde diğer ülke edebiyatları da mercek altına yatırılır. Örneğin, Türk edebiyatının Yaşar Kemal, Sait Faik, Orhan Veli Kanık, Necati Cumalı, Murathan Mungan, Latife Tekin, Buket Uzuner, Selim İleri, Müge İplikçi, Behiç Ak, Aytül Akal ve Abbas Sayar gibi şair ve yazarlarının eserlerini ekoeleştirel bakış açısıyla inceleyen çalışmalar son yıllarda giderek artarak görülmektedir.

Ekoeleştirmenler, ekoeleştirin ne olduğuna dair tek bir tanımda uzlaşmamışlardır çünkü, gerek disiplinlerarası bir alanı kapsadığından gerekse doğayla ve çevreyle ilgili konular dünya döndükçe gelişerek ve genişleyerek devam edeceğinden, kuramsal sınırlarının belirlenmesi güçtür. Yine de, en azından günümüze değin yapılan çalışmalardan yola çıkarak, ekoeleştirin ne yapmayı hedeflediğini özetlemek mümkündür. Ekoeleştiri, kısaca, doğa ve insan arasındaki ilişkileri inceleyen disiplinlerarası bir kuramdır. Bu kuram, insanın kendisini doğadan üstün görmesinin, doğanın insan tarafından ötekileştirilerek sadece çevreye indirgenmesinin ve insan merkezli bakış açısının yanlışlıklarını göstermeye çalışır. Ekoeleştirmenler, doğanın edebi eserlerde nasıl, hangi kültürel, felsefi ve sosyal anlatılarla, sembollerle ve eğretilmelerle gösterildiğini inceleyerek edebiyat aracılığıyla doğaya yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlarlar. Ayrıca, doğanın hammadde kaynağı olarak bilinçsizce sömürülmesini eleştirerek, çevre sorunlarına karşı insanın bilinçlenmesini sağlamak yoluyla doğa ve doğal yaşam tahribatını engelleme amacı taşırlar. Edebiyat açısından bakıldığında, ekoeleştiri doğa ve çevre olgularının edebiyatla ilişkilerini inceleyen bir eleştiri akımıdır ve edebiyat eserlerini ekolojik bilinçlenme çerçevesinde tartışır (Oppermann, 1996). Edebi metinlere, çevre sorunlarına gösterilen duyarlılık, doğaya yüklenen simgesel anlamlar, bu anlamların arkalarındaki felsefi, psikolojik, sosyolojik,

tarihsel, vb. boyut, insan dışındaki canlıların insanı nasıl etkilediği, insan-doğa ilişkisinin etik boyutu, dil kullanımı gibi pek çok açıdan bakan ekoeleştirmenler, doğa ile insan kùltürleri arasındaki ilişkiyi incelerler.

Ekolojik bir bakış açısı, yalnızca insan ve doğa arasında eşitleyici bir platform oluşturmakla kalmaz, insanlar arasındaki ırk, sınıf, cinsiyet gibi hiyerarşik zeminleri de sorgular⁵. Bu anlamda bütüncül, birleştirici, işbirlikçi bir dünya kurgular. Ekoeleştirmenlere göre ekosistemdeki tüm canlılar birer bireydir ve birey, varlığını ancak “öteki”lerle ortaya koyabilir ve sürdürebilir. Edebi incelemelerde ben ve öteki ikilisi-zıtlığı hakkındaki çalışmaların da gösterdiği gibi, ister “ben” açısından isterse “öteki” açısından meydana gelen her bir değişim, diğerini de etkilemektedir. “Ben” ve “öteki” bağlamında olduğu gibi, insan ve doğa bağlamında bakıldığında da sonuç farklı değildir ve ekoeleştiri her şeyin diğer her şeyle bağlantılı olduğu inancıyla hareket ederek, insan-doğa zıtlığı/ikiliği yerine, ikisinin birbirleriyle iletişim ve etkileşim halinde olduklarını, birbirlerini beslediklerini vurgulayarak, insan merkezci bir bakış açısından ziyade, doğa merkezli bakış açısını da barındıran, bütüncül bir bakış açısının gerekliliğini belirtir. “Doğadaki her şeyin birbirine bağımlılığı ilkesine dayanan” ve dolayısıyla önyargıdan, ayrıştırmacılıktan ve benmerkezcilikten uzak böylesi bir bakış açısını, insanın radikal bir biçimde doğaya dönmesi gerekliliğini savunan Derin Ekoloji (Deep Ecology) hareketinin öncüsü Norveçli

---

⁵ Ekoeleştiri, çalışmalarının odağındaki bereketli doğayı yansıtırcasına gelişen ve genişleyen bir kuramdır. Geçmişten günümüzde, kadını ve doğayı ötekileştiren bakış açısına, özellikle ataerkil toplumlarda ezilen kadının konumu ile sömürölen, tahrip edilen doğa arasındaki paralelliliğe ve kadının da doğanın da doğurgan olma özelliklerine vurgu yaparak kadın ile doğayı benzer biçimde inceleyen “ekofeminizm”; doğanın insan psikolojisiyle olan yakın ilişkisini inceleyen “ekopsikoloji”; post kolonyal denilen sömürgecilik sonrası edebiyat kuramıyla ekoeleştiri kuramını birleştirip, metinleri emperyalizm, güç ilişkileri ve sömürölen doğa bağlamında irdeleyen “postkolonyal ekoeleştiri”; doğada heteroseksüelliğin tek normal cinsel yönelim olmadığını belirterek, çevre politikaları ile queer kuram arasındaki benzerlikleri irdeleyerek, metinleri çevre etiği bağlamında tartışan “queer ekoloji”; müzikoloji çalışmalarına çevreci bir bakış açısıyla yaklaşılarak metinsel veya icra edilen eserlerdeki müzik, kùltür ve doğa kavramlarını birleştirerek, müzik, ses ve doğal ortam ilişkilerini inceleyen “ekomüzikoloji”; kentlerin ekolojik sorunlarının edebi metinlerde nasıl aktarıldığını irdeleyen “kentsel ekoeleştiri” ve çevre kirliliğinin önlenmesi, doğanın ve doğal kaynakların korunması ve iyileştirilmesi, çevre ile ilgili yargı kararları ve uluslararası antlaşmalar gibi konulara odaklanan “çevre hukuku çalışmaları”, ekoeleştirden türeyen kuramlardandır.

eko-filozof Arne Naess “benlik farkındalığına varma” (self-realization) kavramı ile tanımlar (Oppermann, 2012: 20).

Ekoeleştirmenlerin bakış açısı da çok sesli, çok katmanlı, bütüncül bir evren algısını destekler biçimde şekillenir. Edebiyat eserlerinin doğanın içimizdeki sesinin ürünleri olduğuna, ekolojik bilincin oluşturulmasında dil unsuruna, okuryazarlığın önemine ve özellikle çok sesli ve çok katmanlı edebi metinlerin biyolojik çeşitliliğe dayanan ekosisteme olan benzerliğine dikkat çekerler. Ekoeleştirmenler edebi metinleri yorumlarken şu gibi sorulara cevap ararlar: Bir edebi tür olarak doğa yazımının ve edebiyatta doğanın özellikleri nelerdir? Doğa bu metinde nasıl gösterilmiştir? Bu metnin olay örgüsünde doğanın işlevi nedir? Bu metinde yer alan değerlerle ekolojik erdemler arasında bir ilişki var mıdır? Doğaya ilişkin eğretilmelerin anlamı nedir? Doğa yazımı cinsiyete göre değişkenlik gösterir mi? Alışlagelen ırk, sınıf, cinsiyet çalışmalarına, doğa çalışmaları dâhil edilebilir mi? Edebiyatta ve popüler kültürde çevre sorunları nasıl aktarılmaktadır? Ekoloji biliminin edebi eserlerde ve bunlara dair çalışmalarda etkisi nedir? (Glotfelty, 1996: xv-xxxvii). Bu sorular elbette çoğaltılabilir, çalışılacak esere, zamana dayalı teknolojik ve yaşamsal değişimlere göre çeşitlendirilebilir. Halikarnas Balıkcısı'nın *Aganta Burina Burinata* başlıklı romanını incelerken metne bu ve benzeri sorular yöneltilecektir: Yazar doğayı metne nasıl yansıtmıştır? Doğa duyarlılığını metinde nasıl anlatmıştır? Bu roman yoluyla okurlarında nasıl bir çevre bilinçlenmesi sağlamıştır? İnsan-doğa ilişkisini nasıl betimlemiştir? Bu romanda, doğanın bireyin kimliğini nasıl biçimlendirdiğine ve nasıl yeniden yapılandığına ekoeleştirrel bakış açısıyla cevaplar bulunabilir mi?

4. Bulgu ve Yorumlar

Halikarnas Balıkcısı 1945 yılında yazdığı *Aganta Burina Burinata*⁶ başlıklı romanında, deniz tutkusunun birey üzerindeki etkilerini anlatır. Eser, Bodrum-Milas civarında yaşayan bir ailenin küçük oğlu olan Mahmut'un ağzından anlatılır. Mahmut'un öyküsü, bir yandan tekinsiz, diğer yandan insanı cezbeden deniz ile güvenli ancak kasvetli toprak arasında bir tercihi anlatır. Mahmut'un örneği, denize tutkuyla bağlı bir kişinin toprak üstünde yerleşik bir düzene geçerek yaşayamayacağını, hayatını sürdürebilmek için iki yaşam biçiminden birisini tercih etmek durumunda kalışını ve dolayısıyla

---

⁶ *Aganta Burina Burinata* adlı romandan yapılan alıntılar makale içinde yalnızca sayfa numarası verilerek gösterilmiştir.

bir daha asla karaya dönmek üzere denize açılmasının zorunlu olduğunu gösterir.

“Halikarnas Balıkçısı'nın romanlarının tamamı ciddi bir gözlem ve araştırmaya dayanarak deniz ve deniz edebiyatının ölümsüz eserlerini ortaya koymuştur” (Yalçın, 2003: 633). Görüldüğü gibi, Halikarnas Balıkçısı'nın bu romanında da deniz çok önemli bir yer tutar; “dinmek bilmez bir deniz sevgisinin” (İleri, 2001: 220) anlatımı olan bu romanda, ana karakter ile “onu kuşatan toplumsal çevre arasındaki iletişim ya da iletişimsizliğin okura aktarılmasında deniz işlevsel bir rol üstlenir” (Atakay, 2004: 112). Edebiyatta deniz, özgürlüğün, huzurun, erişilmezliğin, sınırsızlığın, sonsuzluğun, genişliğin, bilinmezin, serüvenin, mücadelenin, zorluğun, göğüs germenin, gizemin, mucizenin, bilinçdışının, hayallerin, kendini tanıma ve bulma halinin sembolü olmuştur. Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı* başlıklı kitabında, deniz temalı romanlarda denizin bir coğrafi isimden, maddeden, bölgeden ve nesneden öte olduğunu şöyle açıklar:

Bu romanlarda deniz, sünger avcıları, balıkçılar ve deniz emekçileri için savaşılan, bazen yenilen bazen de sonu ölümlerle biten yenilgilere sebep olan bir canlıdır. Bir kavramdır, sesi insanları kendisine doğru çeken bir özgürlük duygusudur. Bir alışkanlık veya bir tutkudur. Bu romanlarda deniz, insanlar gibi iki yüzlü⁷ ve kalles değildir. Öfkesi de sevgisi de verimlidir. Öfkesinin bedeli açık bir yenilgi, ölüm, yaralanma ve sakatlanma iken, sevgisinin bedeli zenginlik, sonsuz bir zafer duygusu ve berekettir (606).

Aganta Burina Burinata'da toprağa bağlı yaşayan insanlarla denizin çağrısına kulak veren insanlar arasında; bakış açıları, yaşam biçimleri ve kültürel anlamda derin bir farklılık vardır. Geçim kaynaklarını topraktan kazanan insanlar, toprak karşısında, geçimlerini denizden kazanan insanlara göre büyük oranda bir üstünlük duygusuyla yaşarlar. Toprak, yaşamsal gereksinimlerini sunduğu insan karşısında kendi iradesini adeta ipotek etmiştir. Oysa deniz, bir türlü evcilleştirilemeyen, tutsak alınamayan, iradesini kendi ellerinden başkasına emanet etmeyen, özgürlüğüne her şeyin ötesinde düşkün tavrıyla, insana kendi özgürlüğünün ve bağımsızlığının da hatırlatıcısıdır. İnsan onunla ilişkisinde karşısında kendine denk bir güç bulur. Deniz, toprağın tekdüzeliğine ve

⁷ Yazım hatası orijinalde vardır, doğrusu “ikiyüzlü” olmalıdır.

döngüsel tekrarlarına karşı, sürekli bir değişim ve önceden tahmin edilemeyen ancak onu çok iyi dinleyenlere belki zaman zaman kendine ilişkin küçük ipuçlarını verirken gizemini hiç yitirmeyen, insanın onun karşısında sürekli kendisini yenilemek zorunda olduğu çetin bir oyun arkadaşı-rakip-sevgilidir.

Mahmut; büyüdüğünde denizci olmayı düşlediği, oyuncak kayıkları üfleyerek yüzdürdüğü, kayığını dalgalarla boğuşturduğu oyunlarla gerçeğin benzetimini ürettiği, kurguladığı bir çocukluk geçirir. Küçük yaşlardan itibaren çevresindekilerin denize veya karaya bağlı yaşamlarını gözlemler; başta babası olmak üzere pek çok erkek akrabasının denizde ölmüş olmaları nedeniyle ailesinin tüm itirazlarına rağmen denize tutkuyla bağlanır ve yasaklanmış olmasına rağmen her fırsatta deniz kıyısına kaçar, “on parmağında on çeşit ustalık” (12) olan gemici ve balıkçıları hayranlıkla izler. Mahmut’a çok güzel ve gerçekçi bir kayık yapmış olan amcasının denizde boğularak can vermesinin ardından ailesinin onu deniz sevdasından koparma ve toprağı sevdirmeye amacıyla kayığı yok edip ona gerçek bir kuzu alması Mahmut’u hiç de sevindirmez; kuzu denizi sevmediğinden Mahmut onunla oynamaz bile. Mahmut, karaya bağlanması için Giritli Eskici Kirpi Halil Ustanın yanına çırak verildiğinde, babasının niyetinin aksine, ustasından denizcilik öğrenir çünkü ustası deniz sevdasını unutamamış eski bir denizcidir ve ona sözde mesleği öğretirken ve günlük yaşamlarındaki konuşmalarında denizcilik tabirlerini kullanır. Örneğin, ustası “Sağa sola dön!” demek yerine “Sancağa, iskeleye dümen kır!” (36) dediğinde, Mahmut ustasıyla, uzaklaştırılmaya çalışıldığı deniz kültürü ve terminolojisi yoluyla, kara kültüründe sıradan olmayan, hatta farklı bir boyutta iletişim kuruyor olmanın getirdiği coşkuyu yaşar. Gerek günlük yaşamda, gerekse usta-çırak ilişkisinde bu tabirlerin kullanılması Mahmut’un deniz ve doğa sevdasını perçinler ve duygularını şöyle tarif eder: “Denize ve denizciliğe ait sözler, birkaç yıl önce deniz kıyısı kumlarının üzerinde deniz böceklerinin sedefli ve pırlıtlı kabuklarını ilk bulduğum zamanki kadar beni sevindiriyordu. O sözleri içimde evire çevire tekrarlıyor, müziğine doyamıyordum” (37). Böylesi bir usta-çırak ilişkisi, adeta çocukluğunda kurguladığı denizcilik oyununa devam eden ve denizcilik bilgisi açısından donanan Mahmut’un işe hevesle gitmesine neden olur.

Mahmut’un yaşantısında deniz hep belirleyici bir konumdadır. Örneğin, Mahmut’a okulda öğretilen şeyler ancak deniz ve denizcilikle bağlantılıysa ilgisini çeker. O, okul yaşantısında bile

ders dinlemek yerine denizcilik bilgilerini geliştirmeyi tercih eder. Örneğin, din dersinde hocası peygamberleri sırasıyla saymasını istediğinde, o sırada denizci bağlarıyla uğraştığından, şaşır, dili sürçer, akabinde falakadan geçer ve kendi kendine şöyle der: “Bana öğretilen bu sultanları ve peygamberleri ben neleyecektim? Bunlar benim akranım değillerdi. . . . Haydi Yunus Peygamber, Nuh Peygamber neyse. Hiç olmazsa birisi balık karnında, öteki de bütün hayvanlarla, arkın içinde denizcilik etmişlerdi” (55).

Mahmut’u okula bağlayan nedenlerden birisi teneffüslerini Kalafat Ahmet Ustayı izleyerek geçirmesidir çünkü ondan kalafatçılık bilgileri öğrenir ve bu sohbetler de denizcilik hayatının önemli bir parçası olur. Ustanın ona verdiği “Turgut Reis” ve “Esfarı Bahriyei Osmaniye” kitapları, daha okumayı tam sökmemiş olan Mahmut’un okuma çabasını artırır, Kristof Kolomb’u araştırmaya yönlendirir ve kendinden geçercesine okuduğu bu kitaplar deniz bilgisini ve tutkusunu daha da artırır. Mahmut için deniz aydınlanmanın aracıdır; bu okumalarının sonucunda, deniz, bir sevdadan öte, felsefi bir boyuta ulaşır çünkü Mahmut varlığını ve varoluş amacını sorgulayarak kendini bulmaya çalışır: “İnsan, keşfetmek, öteye varmak, yeniye açılmak özleyişiyle ceviz kabuğu kadar bir tekneye biner, iki buçuk arşın bez parçasıyla göklerin rüzgârını çalar da, elâlemin muhakkak ölümdür, deliliktir diye bağrışıp ayak diremelerine kulak asmadan açılır gider ve yeni dünyalar, yeni âlemler bulur” (58).

Görüldüğu gibi, Mahmut, denizin doğasıyla bütünleştiği anlarda yaratıcının varlığını hisseder. Ekofelsefeciler doğayı tanrısal olanın kaynağu olarak alırlar ve kurumsal dinlerin çoğu zaman insanı bu ilahi kaynağa yaklaştırmaya değil ondan uzaklaştırmaya çalıştıklarını söylerler. Mahmut’un dini bilgilerden veya inançtan noksan olduğunu söylemek yanlış olacaktır çünkü o doğayla bütünleştiği anlarda yaratıcının varlığını hisseder. Örneğin, balıkçı Ateşoğu’nun kızı olan en yakın arkadaşı Fatma’larla çıktığu zorlu balık avının dönüşünde denizle gökyüzünün bütünleşmesini seyrederken, daha küçük bir çocuk olmasına rağmen, yaşından beklenmeyecek bir gözlemler yaratıcıya duyduğu inancı şöyle anlatır:

Çoğu büyüğüm olan insanlarda bir güzellik, bir iyilikle bir doğruluğun bulunduğuna inanıyordum. Her nedense arada ben de, kayıktakilerin çekmiş oldukları güçlükleri ve işkenceleri hep dünün ve bugünün gel geç kötülükleri, çirkinlikleri ve gecenin kâbusu sayıyordum. Yarınınsa mutlaka göklerde ve denizlerde gördüğüm

güzelliğe denk güzellikte ve iyilikte olacağına—zincir kemiğime bel bağladığım kadar—inanıyordum. Gördüğüme nasıl inanmazdım ki, gördüğüm güzellikler, bu dünyayı habis bir ruhun yaratmadığını bana, göz göre göre doğruluyordu (72).

Deniz ve denizciliğe böylesine meraklı ve tutkun olan Mahmut, büyüdüğünde ve bir aile kurduğunda geçim derdine düşeceği, denizde “hep günlük ekmek kaygısı içinde” (116) yaşayacağı ve sonunda denizin nankörlük edip canını alacağı söylenerek, deniz sevdasından vazgeçmesi ve toprak üstünde yerleşik, kurulu, sabit bir düzene geçmesi için ikna edilmeye çalışılır. Oysa Mahmut, tarımla uğraşarak toprak üzerinde tahrip ve sömürü düzeni yoluyla para kazanan, toprağa bağımlı yaşayan insanların maddi açgözlülüklerini, daha fazlasını kazanmak ve bencilce tüketmek için ahlaki olmayan davranışlarda bulduklarını gözlemleyerek, ona öğütlenen yaşam tarzının denizdeki yaşam kadar özgür, eşitlikçi ve huzurlu olmadığını düşünmektedir. Denizden koparılmasına ve uzak tutulmasına isyan ettiren bu süreçte Mahmut her şeyin topraktan gelen para ile tanımlandığı açgözlü maddi dünyanın ona göre olmadığını algılar. Aksine, tüm farklılıkları ve sınırları yok ederek insanı özgürleştiren denize açıldığında kendini bulur. Mahmut: “O an, Ege balıkçıları artık şuralı ya da buralı değildik; evrenin dokunuşunu denizlerimizde duyuyorduk; evrenliydik artık. Denizlerle, dağlar taşlar ve yıldızlarla birlikte hep çocuktuk” (68) diyerek denizin hissettirdiklerini açıklar; sudayken adeta ana rahmindeymişçesine rahattır, kaynaştığı bütünü bir parçası olarak huzurludur, sınırların kalktığı bir yerde özgürdür.

Ekoeleştirirmenler, insanın kendini doğanın hâkimi saydığı, doğayı sömürdüğü ve tahrip ettiği, doğaya karşı çıktığı, hegemonyacı bir ilişki yerine, insanla doğanın eşitlik ilkesine dayanarak bütünleşmiş, iç içe geçmiş, insanın doğayı ötekileştirmedeği, uyum içinde yaşadığı bir ilişkisinin olması gerekliliğini vurgularlar. Bu açıdan bakıldığında, ailesinin Mahmut’u denizci olma isteğinden vazgeçirme çabaları, ailenin denizde boğularak ya da kaybolarak öldüğünden toprağa gömülememiş pek çok erkek üyesine bir tane daha eklenmesi olasılığı, bir üyesini daha denizde kaybetme endişesi taşıdığı kadar, insanın doğaya hükmetme arzusunu da gösterir. Bu karakterlerin bakış açısına göre, insana başkaldıran ve karşı koyanın canını alan deniz üzerinde hâkimiyet kurmak zordur; oysa toprak durağandır (47), “deniz gibi insana baş kaldırmaz” (15), hâkimiyet kurmaya daha açık ve elverişlidir. “Toprak kadına benzer, bağrına

attığın tohumu sana çiçek ve yemiş diye yetiştirir” (15) der Mahmut’un babası; denizin durgunluğunu gösterip, denizin elbet baş kaldıracağını, onu boğuncaya kadar çıplak ve yoksul bırakacağını (14), bu haline aldanılmaması gerektiğini tembihler. Mahmut’un ailesine karşı çıkararak ve ailesinin onca kaybına rağmen cesaret göstererek deniz üzerinde bir yaşam tercih etmesi, kendi karakterini nasıl şekillendirdiği, iradesini ve kararlılığını nasıl gösterdiği ve dünyaya nasıl baktığı gibi kimliğinin tanımlanması aısından anlamlıdır.

Ekosistem içinde deniz ve toprak birbiriyle iç içedir, ikisinin birbirinden bağımsız var olabilmesi ve tarif edilebilmesi mümkün değildir. Halikarnas Balıkçısı da birisini anlatabilmek için diğerini de anlatır. Örneğin, iş ahlakları ve çalışma prensipleri aısından da denizin insanları ve karanın insanları olarak keskin bir ayırım yaparak “deniz insanları iyidir, kara insanları kötüdür” (Naci, 1990: 352) yargısında bulunur ancak yine de toprakta yaşıyan denizin insanların ve denizde yaşıyan toprağın insanların olduğunu belirterek bu iç içe geçmişliği Mahmut’un şu sözleriyle açıklar: “Ben çocuktum ama, bu toprak adamıdır, şu deniz adamıdır diye çok söz işitmiştim. Topal Murat Dayı denizci değildi, ama enginin özbeöz evladı bir deniz adamıydı. Anladım ki denizde gezen çok kara insanı ve karada gezen de çok deniz adamı vardır” (64).

Halikarnas Balıkçısı, deniz bağımlısı insanları yüceltirken, toprak bağımlısı insanları yerer; ona göre deniz, hata kaldırmayarak “temiz ve sağlam iş ister”ken, kara kabadır, hassasiyet ve titizlik beklemez. “Deniz her ne kadar hırçın ve yok edici olsa da insanların iyiliklerini ya da saflıklarını ortaya çıkarır” (Demirdağ, 2012: 220). Balıkçıların ve diğer deniz emekçilerinin yaşamları, birlikte denize aıldıkları ve ortaklaşa çaba gösterdikleri seferlerde iç içe geçer ve güçlenir. Toprağın insanları için bile deniz vazgeçilemez bir kaynaktır; örneğin, köylü ve çiftçi kadınlar çalışırken deniz türküleri söyledikleri gibi çocuklarına da deniz efsanelerini anlatan ninniler söylerler (84). Ayrıca denizin iyileştirici bir özelliği de vardır çünkü köylüler deniz ürünlerinin şifa kaynağı olduğuna inanarak hastalarını iyileştirmek için balık yedirirler (81). Denizde yaşamayı becerebilen, denize ve iklime uymayı öğrenebilen, denizin dilinden anlayan, insanlar sağlıklıdır, güçlü fizikleri ve karakterleri vardır; oysa toprakta yaşıyanlar fiziksel olarak bile hastadırlar ya da çoğu toprağı sömürmek için çalışırken sakatlanmış, hatta fiziksel engelli olarak hareket etme özgürlüklerini yitirmişlerdir. Ayrıca, “[d]eniz emekçilerinin kimliklerinde erdemi, namusu, ahlakı anıştıran

özellikleri buluruz, öte yandan para babası iş adamları, sömürücüler, alın teri hırsızları denizin alay ettiği, yüzlerine tükürdüğü, horladığı yaratıklardır hep” (İleri, 1976: 12). Toprağın ve karanın insanların yarattığı sorunlar, denizin insanların gücünü göstermek içindir adeta, zorlanmasına rağmen yıkılmaz, yılmaz, tüm güçlükleri kaldırıp yoluna devam eder.

Roman, deniz emekçilerinin de sesidir çünkü denizcilerin ne kadar zor bir yaşamları olduğuna dair de örnekler sunar. Deniz emekçileri yaşamlarını ortaya koymalarına rağmen, denizin özgürleştirdiği inançları nedeniyle denizdeki zorlayıcı koşullardan şikâyetçi değillerdir. Deniz “gizemli—efsanevi bir yer—yarı karanlık, yarı aydınlık, kendine özgü bir iç yaşamı olan bir alan” (Atakay, 2004: 114) olarak deniz emekçilerini hep kendine çeker ve böylece birbirlerine kopmaz bağlarla bağlanırlar. Deniz, her ne kadar bilinmezlik, bunalım, ürkü ve korku hissettirse de güzellikleri, özgürlüğü, otoriteye başkaldırımı, arayış içinde olarak gelişmeyi, sabretmeyi, cesur olmayı, kayıplar kadar keşifler yaşamayı da sağlar. Denizcilerin yaşam kaynağı deniz, aynı zamanda ölmek istedikleri yerdir; deniz öyle bir tutkudur ki, bir denizci denizden başka bir yerde ölmemelidir.

Mahmut'un deniz tutkusu, tanrı ve ilahi olana inancı ile deniz ve kadın arasında kurduğu bağlantı dikkat çekicidir. Hem toprak hem de deniz kadın imgeleriyle bütünleşmiştir: Toprak anadır, denizse ne zaman ne yapacağı bilinmez kaprisli bir dişi. Toprak, insana teslim olmuş, onu kendinden çok düşünen özverili bir anaya dönüşmüşken, deniz henüz insana teslim olmamış vahşi doğanın, anaç olmayan bir dişillik temsilcisidir. Birey, kendini bulabilmesi için, öteki'ye ihtiyaç duyar; bu romanda Mahmut'u tamamlayarak bütünleştiren diğer birey Fatma'dır. Mahmut'un ilk ve tek aşkı da ona sevgilisi olarak gördüğü (102) denizi anımsatan, çocukluğunun masumiyetini, heyecanını ve anılarını çağrıştıran Fatma'dır. Fatma, Mahmut'u deniz gibi sarıp sarmalarken, yine aynı deniz gibi ele avuca sığmaz ve hükmedilmez bir karakter olarak çıkar karşımıza. Mahmut'un Fatma'yı anlatırken kullandığı tüm benzetmeler adeta denizi tarif eder⁸:

---

⁸ Denizin psikanalitik kuramda hiçbir sınırın olmadığı, öznenin oluşmadığı, dolayısıyla “öteki”nin bulunmadığı ana rahminin sembolü olduğu unutulmamalıdır. Burada analık kültürel değil, psikolojik ve evrensel bir duruma tekabül eder. Bu bağlamda deniz tutkusunun anlamının ana rahmine ve oradaki sınırsız, simbiyotik bütünlüğe dönmek anlamına geldiğini ifade etmek yerinde olur.

Fatma kafa dengim ve oyun arkadaşımı. Derdimi yanmak için onu aradım. Ona çok inanırdım. Ama nasıl anlatayım, inanmaya inanmaya inanırdım. Su gibi, deniz gibiydi. Gönlündeki duygular, gözlerinin değişen renkleri gibiydi. Onları kovalayıp yakalayamazdım. Rengin biri uyanıp yanarken, nasıl değiştğinin farkına varmadan -gözüm gözünde- başka bir rengin kayıp gelmiş olduğunu görürdüm. Yalnız öfkesi tam öfkeydi. Acaba öfkelenmi öfkelenmedi mi denecek yeri yoktu. Gözlerinin koyu yeşili arasında sarı kıvılcımlar uçuşur, rüzgâr esmiş, gözlerini tutuşturmuş ve onlara alevler saçtırmaya koyulmuş gibi olurdu (86).

Bir deniz emekçisinin, Balıkçı Ateşoğlu'nun kızı olarak güçlü, paylaşımcı, gerektiğinde özveriden kaçınmayan ve adil bir karakteri olan "Erkek" Fatma, Mahmut'a gerek okulda, gerekse ailesinin denizcilikten vazgeçirme çabalarına karşı koymasında yardımcı olur. Örneğin, babasıyla balığa gittiklerinde Mahmut da onlarla gelebilir diye Mahmut'un babasından izin alır; Mahmut'un annesine Mahmut eğer denize açılmazsa intihar edecek (90) diye yalan söylediğinde ise Mahmut'un denizci olmasının önündeki en büyük engeli ortadan kaldırmayı başarır. Gemici tezkeresi alması şartıyla denizci olan Mahmut'un resmen tayfası olduğu gemiye ayak attığı an söyledikleri denizle nasıl bir bütün oluşturduğunu gösterir: "İşte artık o geminin tayfasındayım. Onunla sarmaş dolaş olmuştum. O benim bir parçam, ben onun bir parçasıydım. Birlikte yüzecek, duracak, beraber batıp boğulacak ya da varacağımız yere varacaktık" (92). Denizci kimliğini almış olarak, küçüklüğünden beri hissettiği denize ait olma duygusuna resmiyet kazandırmış olur.

Denizci olduktan uzunca bir süre sonra, Fatma'nın hasretiyle memleketine dönen Mahmut, annesini ve babasını kaybettiğinden hüznüldür ancak büyük bir heyecanla, çocukluğundan beri sevdalı olduğu ve evlenmeyi düşlediği Fatma'yı görmek ister. Ancak Fatma, Mahmut'un yokluğunda uğradığı saldırıdan dolayı güzelliğini kaybettiğini düşünerek Mahmut'un evlenme teklifini reddeder. Oysa Mahmut için Fatma'nın güzelliği denizin enginliği gibi, kolayca yok edilemez. Mahmut ona baktıkça eski güzel Fatma'yı görmektedir; Mahmut: "Zaten onun eski yüzü beynimin ve gönlümün ta derininde o kadar silinmez bir biçimde yer etmişti ki, eski güzelliğinin hayali, gözümün önünde bütün açıklığıyla duran şimdiki çirkinliğini bile bana unutturuyordu" (144) diyerek Fatma'nın hissettirdiklerine, onun yaşamındaki yerine vurgu yapar. Ancak Fatma kaybettiği

gözüyle ve biçimini kaybetmiş yüzüyle Mahmut'un yanında denizin sonsuz güzelliğinin simgesi olamayacağını hisseder. Ayrıca, Fatma'nın Mahmut'u reddedişi onun aynen deniz gibi sınırlandırılmayacağını, kontrol edilemeyeceğini, bir kalıba sokulamayacağını ve hiçbir zaman kimseye ait olamayacağını gösterir.

Ekoeleştirimlere göre, ekosistemdeki tüm canlılar bu büyük sistemin bir parçasıdır; her bir canlının varlığı, diğer bir canlının varlığına bağlıdır ve her bir türün varlığı bir diğer türün varlığıyla anlam kazanarak tanımlanır ve dolayısıyla bir türdeki değişiklik diğer türün de değişmesine neden olur. Bu durum, öncelikle Fatma-Mahmut ilişkisi ile örneklendirilebilir. Denizi çağrıştıran Fatma'yla evlenemediğinden hayattan beklentilerini yitirmiş, yorgun, isteksiz, kırgın ve neşesiz olan Mahmut, toprağı çağrıştıran, zengin bir ailenin tek kızı olan Ayşe ile evlendirilmek istenir. Daha en başından bu kararla hayatını mahvettiğini düşünmesine rağmen, Fatma'dan ve denizden ümidini kesen Mahmut, Ayşe'yle evlenir ve böylece hem tutkusu hem de yaşam biçimi olan denizcilikten vazgeçer. Bu evlilik üzerinden kuraklıklar, yağmur duaları, sel baskınları, verimlilik, bereket gibi detaylarla toprak-insan ilişkisindeki güçlükler anlatılır. Mahmut "denizcilerin birbirleri ile yardımlaşma ve dayanışma zorunluluğuna dayanan dostluklarının samimiyeti ile; toprakta uğraşanların hep çıkar ilişkilerine dayanan yaşayışlarını karşılaştırır ve Mahmut'un bu ilişkiler içinde düştüğü yalnızlığı" (Yalçın, 2003: 609) aktarır. Mahmut'un toprak üzerinde yerleşik düzene geçmiş olmasının geçici bir durum olacağı hissettirilir çünkü "[d]eniz yüzü görmeyen bir köyde yaşama zorunluluğu, hangi zenginliklerle donanmış olursa olsun, kandıramaz onu. Karısının kollarındayken bile 'çatık suratlı deniz geceleri'ni özlemekte, sömürü düzenindeki yerini yadırgamaktadır" (Kurdakul, 1987: 327). Ayrıca, Mahmut'un Ayşe'yle olan evliliği ile doğanın durumu arasındaki paralellik dikkat çekicidir. Toprağın bereketli olması ikisi arasındaki ilişkiyi düzeltirken, topraktaki sorunlar da aynı şekilde ilişkilerine sıkıntı olarak yansır. Mahmut "denizden kopamayacağını anlayarak yaşadığı çevreyle artık iyice uyumsuzlaşmaya başlar, Ayşe'nin çocuğunu düşürmesi, daha sonra, denize geri dönmemesi için yalanlarla tutmak istemesi de onu iyice sıkır" (Yalçın, 2003: 610). Ayşe'nin bencil, küçümser, yalancı, çıkarıcı birisi olması ve başkalarının topraklarına hasetle bakması anlatımıyla, toprağın insanların geneline dair bir çıkarım yapmak ve mert, masum, hassas, paylaşımcı, işbirlikçi özellikleriyle denizin insanlarından ne kadar farklı olduklarını

---

söylemek mümkündür. Dolayısıyla, içinde hep deniz tutkusunu taşıyan Mahmut, gerek Ayşe'ye, gerekse toprağa hınç duymaya başlar ve bahçelerini çapalarken, duyduğu bu öfkeyi şöyle anlatır:

Hallaç pamuğu gibi savurmuş olduğum bahçenin ortasına bağdaş kurarak çevreme bakındım. Yamaç, küçük küçük toprak parçalarını çeviren derme çatma kuru duvarlarla kıyım kıyım kıyılmıştı. İşte hep, 'Malımız, malımız, malımız!' diye uğruna yaşadıkları uyuz topraklar bunlardı. Bunların sahipleri, artık oralardan hiç kımıldamayacaktı. Köpeklerin boğazlarından tasma ile bir yere bağlı kaldıkları gibi bunlar da, barsaklarıyla boğazlarından topraklarına bağlı kalacak, hep yanlarındaki komşuların mallarına göz dikerek hırlayacak, hep malıma göz diktin diye komşularına havlayacak, malım var diye ölünceye kadar mallarının kulu kölesi olarak, evim var diye dört kuru duvarın içine mezara gömülmüş gibi gömülerek yaşayacaklardı. Buna yaşamak mı denir, uzun ölüm mü? Hey gidi deniz hey! (195).

Aslında Mahmut, denizi ne kadar gözlemlediyse, toprağı da o kadar gözlemlemiştir. Örneğin, romanın ilk bölümünde, Mahmut ile babasının Bodrum'dan Milas'a yürüyerek gittikleri bir gün aktarılırken, Mahmut'un yol boyunca gözlemlediği, "aç bir süngerin suyu içtiği gibi, hep içine çekti[đi]" (19) doğayı aktarış biçimi, adeta Halikarnas Balıkçısı'nın sesiyle yankılanır. Örneğin, Mahmut:

Gündüzün ortalık günlük güneşlikken, akşamleyin Milas'ın ün almış ayazı bastı. Anadolu'nun güneyi değil mi ya, yedi sekiz saatlik bir yürüyüşle, üzüm asmaları, zeytin, harup, portakal, limon yetiştiren yerlerden, bin metrelik uçurumları, uzakta görünen karlı dağları, kızıl güneşle yanan ovaları birbirine karman çorman karıştıran bir bölgeden geçmiştik (19)

der. Böylesi canlı ve gerçekçi bir tarif, insanın belki de sık sık ancak farkına varmadan geçtiği doğanın çeşitliliğini ve zenginliğini göstererek farkındalık yaratır. Ayrıca böylesi bir aktarım, doğayı insani duygular yoluyla ya da doğanın insan üzerindeki duygusal etkilerini aktarmasını sağlayan eğretilmeler ve semboller üzerinden tarif etmeyerek, doğanın ekosistemdeki varlığını, fiziksel gerçekliğini gösterir. Tasvirlerle ya da sahip olduğundan farklı özellikler yüklenerek aktarılmış bir doğa yerine, doğanın olduğu gibi aktarılması gerekliliği görüşündeki ekoeleştirmenler, doğa bilincinin

---

ancak böyle sağlanabileceğini düşünürler. Romanın ikinci yarısında Mahmut'un toprağa nefret duymasını, karşı durduğu fikir ile açıklamak gerekir, yani Mahmut toprağın mülkiyet olarak insanın sömürüsüne geçmesi ve insanın toprak üzerinde, toprakla bütünleşmekten uzak, hatta toprağa yabancılaşarak, toprağın ve doğanın sömürü yoluyla para kazanılan bir alan olarak görülmesine karşıdır.

Mahmut'un bu düşünceleri, toprağın, insanın özgürlüğünü nasıl sınırlandırdığını göstererek toprak-insan ilişkisine bir eleştiri niteliğindedir. Toprak sahibi olmak, toprağa bağımlılığı getirir. Toprak üzerindeki mülkiyet ve bunun getirdiği hiyerarşik yapılanma, yaşamı bütüncül biçimde kucaklamayı engeller. İnsan toprağı kendi malı olarak gördüğü sürece, toprak üzerinde eşitlik içinde yaşayamayacak, sömürü düzeninin bir parçası olarak var olacaktır. Oysa deniz-insan ilişkisinde, insan denizin sahibi olamadığı için, deniz üzerinde sabit, değişmeyen, hiyerarşik bir ilişki kuramaz; dolayısıyla deniz-insan ilişkisi insana özgürlük kazandırır. İnsan, denizdeyken Allahın elinde, Allaha emanet olduğu (82) inancıyla sabreder; denizin ne getireceğini, denizde neler yaşayacağını tahmin edemez; bu bilinmezlik hem denize saygı duymasına, hem de ondan korkmasına ve çekinmesine, aynı zamanda da mücadele yönünün gelişmesine neden olur. İnsan, denizdeki duruma göre hem avcıdır, hem de avdır; bir yandan denizden beslenirken, diğer yandan denize canını verebilir. Dolayısıyla, deniz, insana doğaya ihtiyaçlarını ve hükmetme arzusunu sonsuz karşılayabileceği bir kaynak olarak bakmaması gerektiğini, ayrılmaz bir bütünün parçaları olduğunu gösterir.

Romanın “evlendirilip karaya bağlanmaya çalışılan kahramanı genç Mahmut'u, sonunda denizin çağrısına dayanamayıp, enginlere teslim eder kaderini” (Günyol, 1999: 155). Mahmut “[d]eniz, değil gönlümü ve yüreğimi, her parmağımın ucundan saçımın her telinin ucundan beni çekiyordu” (206) diyerek denizde yaşamayı karada yaşamaya tercih ettiğini söyleyerek karısını terk eder ve denize açılır çünkü denizin onu özgürleştirdiğine inanır, onun için deniz “özgürlüğün mavi yurdu”dur. “Eli öpülen bir ağa olmaktan utanç duyarak içindeki deniz özleminin gelgitlerine bırakır kendini. Sonunda dalgaların çağrısına koşar. Bu onun birey olarak kurtuluşu demektir” (Kurdakul, 1987: 327). Başta Mahmut olmak üzere pek çok karakterin deniz tutkusunun kara üzerindeki hayattan baskın olması, insanın yerleşik düzene geçince çevresine vermiş olduğu zararlara karşı bir tepki olarak da yorumlanabilir. Dolayısıyla,

romanda “paranın pulun, zengin toprakların, kadın tutkusunun yok edemediği deniz sevgisi öykülenir” (Kurdakul, 1987: 326).

“Aganta Burina Burinata” Halikarnas Balıkçısı’nın romanda sıkça ve başlık olarak da kullandığı denizcilik tabirlerindedir. Bu terim, kaptanın denizcilere tüm yelkenler rüzgârla dolduğunda verdiği, açık denize doğru yol almalarına yönlendiren bir komuttur. Bu en son direktif, özgürlüğe kavuşulacak olmanın getirdiği coşkuyla, “gönülden kop[arak]” (45) seslendirilen bir çığlıktır, her kim söylese, “evrene meydan oku[rcasına]” “haykır[ır],” “gürler” (45). Komutun hissettirdikleri öylesine güçlüdür ki, “kurtuluş sevinci ve hazzı duy[durur]” (45). Mahmut’un çocukluğunda, Halil ustasıyla, esasında eski ayakkabıcılık üzerine değil de denizcilik üzerine eğitici bir sohbet içindeyken Mahmut, ustasının isteğiyle, sırasıyla komutları söyler. En son komut öyle bir gürler ki çevre esnafa, “dükkandan dükkana, insandan insana” (45) ancak “kara bir dünyada” (45) yayılır ve bu “sonsuz özgürlük” (45) çağrısı adeta bir parolaya veya insanların birbirlerini selamlarken kullandıkları bir tabire dönüşür. Denizcilerin açık denizlere yol almakta olduklarını belirten bu tabirin, kara insanlarınca da böyle coşkulu seslendirilmesi ve günlük yaşamda kullanılması, her nerede yaşıyor olursa olsun insanların kimilerince macera veya tehlike olarak nitelendirebilecekleri, denizciler içinse mücadelenin ve galip gelmenin hissettirdiği otorite sahibi olmanın verdiği güven, gurur ve özgürlük gibi duygulara ihtiyaç duyduklarını gösterir. Romanın ana temasını barındıran bu bölüm, “Mahmut’un ve ustasının deniz tutkusunun âdeta ilçenin çarşısı ile bütünleştirdiğini, gökyüzünün mavilikleri içindeki bulutlarla kalyon yelkenlerinin birbirine karıştığını gösteren” bir anlatımdır (Yalçın, 2003: 608).

5. Sonuç

Halikarnas Balıkçısı *Aganta Burina Burinata* başlıklı romanında, diğer pek çok eserinde olduğu gibi, ekosistemi, bitki örtüsünü, hayvanları, insanları, meteorolojiyi, coğrafi yapıları, doğal güzellikleri, hepsinin kendilerine özgü, birbirlerini şekillendiren ve etkileyen kültürlerini, ekonomik ve toplumsal sorunları bir bütün olarak aktarır. Halikarnas Balıkçısı bu romanı adeta insanın doğanın tüm güzelliklerinin ve zenginliklerinin farkına varması ve dolayısıyla doğa bilincini geliştirmesi için yazmıştır. Yazar, bu romanda, toprağın insanların sömürü düzenindeki yaşamlarını eleştirerek, doğayla bütünleşmek için, sınıfsal eşitlenmenin gerçekteleştirdiği deniz yaşamını önerir. İnsanın doğayla eşitlik üzerine kurulu ilişkisinde döngüsel bir mücadele vardır; bu mücadele insanın farkındalığının gelişmesine,

kimliğini tanımlamasına, varlığını anlamlandırmasına, yaşama sarılmasına ve dolayısıyla yaşamın sürdürülmesine neden olur. Halikarnas Balıkçısı'na göre, "insanın doğayla, insanın denizle, insanın toplumla, insanın insanla ve insanın kendisiyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan yaklaşımları, davranışları, öncelikleri, tercihleri ve kararları, denize bağlı olarak güzelliğe, özgürlüğe, başkaldırıya, arayışa, kayıplara, bunalımlara ve korkulara dönüşmektedir" (Cihan, 2013: 97). Bu romanda, ana karakter Mahmut'un karakterinin oluşmasında deniz büyük bir güçtür. Mahmut'ın yaşantısındaki en önemli belirleyici unsur denizdir çünkü onun kendini bulduğu, tanıdığı, ifade ettiği, özgür olduğu, gerçek bir iletişim kurabildiği doğal ortam denizdir ve Mahmut denizle bütünleşerek ötekiye, aşka, sevgiye, ilahi olana, tanrıya ulaşır. Dolayısıyla, denizden uzaklaştığında kendini de yitirir ve yeniden kendini bulmak için denize dönmek ve onunla bütünleşmek için çaba harcar çünkü ancak ve ancak denizle bütünleştiğinde yaşamını sürdürebilir.

KAYNAKLAR

- ATAKAY, Kemal (2004). "Sait Faik'in Öykülerinde Deniz". *Kitaplık*. 12/77, 112-119.
- BELGE, Murat (1998). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim.
- BERK, İlhan (1981). "Halikarnas Balıkçısı", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, c. XLII, s. 352, 590-593.
- CİHAN, Nazlı (2013). "Aganta Burina Burinata Romanına Değerler Aktarımı Bağlamında Bir Bakış". *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20/2, s. 91-102.
- DEMİRDAĞ, Refika A. (2012). "Halikarnas Balıkçısı'nın Doğa-İnsan İkillemi Felâketler Romanı: Aganta Burina Burinata." *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*. Adana: Çukurova Üniversitesi, s. 228-237.
- GLOTFELTY, Cheryll (1996). "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis." *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Cheryll Glotfelty ve Harold Fromm (Haz.). Athens: University of Georgia Press. s. xv-xxxvii.
- GÜNYOL, Vedat (1994). *Yaza Yaza Yaşarken*. İstanbul: Cem, s. 117-119.
- _____ (1999). *Çalakalem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 153-155.

HALİKARNAS BALIKÇISI. (KABAAĞAÇLI, C.Ş.) (2001). *Aganta Burina Burinata*. 10. Basım. Ankara: Bilgi.

İLERİ, Selim (1976). "Halikarnas Balıkçısı'nda Doğa", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, c: XXXIII, s. 292, 12-17.

_____ (2001). *Türk Romanından Altın Sayfalar*. İstanbul: Doğan Kitap, 219-220.

KURDAKUL, Şükran (1987). *Çağdaş Türk Edebiyatı II: Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)*. İstanbul: Broy Yayınları.

KÜÇÜKLER KUŞÇU, Nuray (2014). "Gülen Ada"ya Çevreci Eleştiri Işığında Bir Bakış. *Ulusal Halikarnas Balıkçısı Sempozyumu Bildiri Kitabı* İstanbul: Vize Yayıncılık, s. 53-60.

NACİ, Fethi. (2002). *Yüzyılın 100 Romanı*. İstanbul: Adam, s. 79-84.

OPPERMANN, Serpil (1996). Ecocriticism: Natural World in the Literary Viewfinder. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* c: 16/2, s. 29-46.

_____ (2009). Ekoeleştiri. *PEN Panel: Doğa ve Edebiyat*. 17 Nisan.

<http://www.pen.org.tr/files/GreenPEN%20Ekoele%20C5%9Ftiri%20Prof.%20Dr.%20Serpil%20Opperman.pdf>

_____ (2012). *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix.

RUECKERT, William (1996). "Literature and Ecology." *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Cheryll Glotfelty and Harold Fromm (Haz.). Athens: Georgia University Press. s. 105-123.

YALÇIN, Alemdar (2003). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı, 1946 - 2000*. Ankara: Akçağ, s. 606-635.